

### "אִוֶּשֶׁת לִילְךָ נִשְׁפָּר"

קריאה יונגיאנית בשירת אלחנדרה פיסארניק

בשנת 1972 המשוררת הארגנטינאית היהודייה אלחנדרה פיסארניק שלחה יד בנפשה והיא בת 36 בלבד. יכולתה הנדירה של פיסארניק להתבונן בחדות ובהירות אל תוך מעמקי האפלה – "מִיִּשְׁהוּ נָכְסֵי אֵל הַמָּוֶת בְּעֵינֵי פְּקוּחֹת", ולתאר במילים את שאינו בר־תיאור, הופכת את הקריאה בשירתה להתנסות מרתקת עבור המבקשים להתבונן במצולות אלו בנפשם ונפשות מטופליהם. אתמקד בשיר 'טבעות אפר', ובסמל השמש השחורה המופיע בו ובשירים נוספים. בשיר זה, כבשירים רבים שלה, המאבק בין דחף החיים לדחף המוות מתרחש בעוצמה כה רבה עד היא מפצלת עצמה לשתי ישויות: ישות החיים והאור וישות החושך והמוות. השירה ניזונה מן המתח שבין שתי הישויות, ובו בעת מאפשרת את המשך הקיום במישורים המקבילים. לשיאה מגיעה הדיאלקטיקה שבין חושך לאור בסמל השמש השחורה. בשירת פיסארניק מופיעה שמש שחורה הן במובנה האינטגרטיבי – כמסמלת את הנקודה שמעבר לפיצול בין חיים למוות, הנקודה בה הופכת האפלה לאור, והן במובנה ההרסני, השורף ובוֹלֵע. התפרקות סמל השמש – "לְשִׁמְשׁוֹת שְׁחֹרוֹת קְטָנוֹת", כמו התפרקותן של המילים ממשמעותן המתוארת על ידי פיסארניק בשירים שונים – מבשרים על הרס הממד הסימבולי, על הכרעת המאבק, ועל הזדהות גדלה והולכת עם הישות המתה, המסתיימת בגלישה אל תוך "ההתכה השחורה". עוד בחייה זכתה שירת פיסארניק לתשומת לב גדולה בקרב קוראי שירה וחוקריה, ומגמה זו ממשיכה ומתחזקת גם כיום. יחד עם זאת, לא מצאתי בשיח הפסיכואנליטי התייחסות נרחבת ליצירתה. מבחר מקיף מיצירות פיסארניק וקטעי יומנה תורגם לעברית וקובץ בספר 'בלילה הזה, בעולם הזה' (הקיבוץ המאוחד, 2005).<sup>1</sup> טל ניצן, המתרגמת והעורכת, הקדימה לספר מבוא מעמיק ומאיר עיניים. במאמר זה אין בדעתי להציע פרוש מקיף ליצירתה, כי אם להתמקד בניסוח השיר 'טבעות אפר', תוך שימת דגש על מוטיב השמש השחורה המופיע בו. בחרתי בשיר, היות וניתן לזהות בו תהליך השזור לכל אורך מכלול יצירתה של פיסארניק: מתח ותנועה בין דחף החיים לדחף המוות, הבא לידי ביטוי גם כפיצול בין שתי ישויות פנימיות. השירה (ואיתה השפה והסמל) ניזונה מן המתח, ובה בעת מעכבת את הפרדות הישויות זו מעל זו נוכח הסיכון הקיים בהכרעת המאבק בהזדהות מלאה עם הכוחות הקודרים. כדי לבחון את הדברים לעומקם, אתיחס גם לשירים אחרים.

תודה לטל ניצן על התרגום ועל הערותיה המועילות.  
1 יש תרגומים נוספים לשירתה מאת עודד סברדליק ז"ל, רמי סערי, ופבלו יצחק הלוי (קירצ'וק).

במבוא לספר מתייחסת טל ניצן לקושי להפריד בין יצירתה של פיסארניק לבין הביוגרפיה שלה. גם במאמר זה אני ניצב מול קושי זה – לא ניתן להתעלם מכך שפיסארניק סבלה מזיכאון ואף שמה קץ לחייה. אולם, מטירתי אינה לעסוק בביוגרפיה של פיסארניק ובזיכאון ממנו סבלה, כי אם לנסות ולהתבונן במחוזות הרוח והנפש בהם ביקרה, תוך שאני נעזר ביכולתה מעוררת ההשתאות להמשיך ולתאר את האפלה, גם כשזו הלכה ובלעה אותה בתוכה.

## טבעות אפר

אלה קולותי השרים  
לכל ישירו הם,  
החסומים באפר עם שחר,  
הלובשים צפור עזובה בגשם.

יש, בצפיה,  
אושת לילך נשבר.  
ויש, עם בוא היום,  
התפצלות השמש לשמשות שחורות קטנות.  
וכשלילה, תמיד,  
שכט מלים מסרסות  
מחפש מחסה בגרוני,  
לכל ישירו הם,  
הקודרים, אדוני השתיקה.

בארבע השורות הפותחות את השיר מוצג מאבק הכוחות שיעמוד במרכזו של השיר בין החיים והשירה לבין המוות, קדרות, בדידות ושתיקה. מאבק זה שזור לאורך מכלול יצירתה של פיסארניק, והוא המשיך וסער בעצמה רבה בעולמה הפנימי עד שהוכרע. כבר בשורות אלו מופיעים שני מוטיבים שכיחים ביצירתה, אשר לעיתים, כמו כאן, אף שלובים זה בזה – העמדת האור והשחר מול החושך והלילה ופיצול עצמה לשת ישויות – אני והם.

## ישות האור וישות החושך

פיסארניק מרבה לתאר בשיריה את תהליך פיצולה לשתי ישויות – פעמים רבות נותרת ישות אחת קרובה אל החיים, בעוד האחרת נמשכת או נסוגה אל המוות. בתהליך המופיע בשיר "טבעות האפר" ניתן להבחין בשירים רבים נוספים: כל עוד מתקיים מתח בין הישויות, מאפשרת השירה התבוננות בפיצול וכך משמרת מגע עם האור. אביא דוגמאות לדברים מתוך מחזור השירים "העץ של דיאנה", בו בולט מאוד מוטיב הפיצול. השיר הראשון בספר, בן שלוש שורות, מציג תנועה מורכבת מאוד בין אור לחושך ובין שתי הישויות, המזכירה בכל את התנועה המתוארת בשיר 'טבעות האפר':

זנקתי ממני אל השחר.  
השארתי את גופי לצד האור  
ושרתי את עצבותו של הנולד.  
(ע' 25)

חלק מן המשוררת מתפצל ממנה ומזנק אל השחר, אולם בשורה השנייה אנו מבינים כי הנפש נותרת מזוהה עם החשכה (ואולי נסוגה אליה, כנרמז במילה "השארתי"). אולם, כל עוד קיים מתח בין הישויות מתקיימת השירה, המאפשרת מגע רגשי עם ההתרחשות. שירים נוספים בספר מתארים היבטים שונים של אותו התהליך. למשל, שיר מספר 11, אשר גם במרכזו עומדת ההתבוננות המודעת בתהליך הפיצול, על סף אובדנה, שמשמעותו הפרדה בין הישויות.

עקשו  
בשעה התמה הזאת  
אני ומי שהייתי מתישבות  
על סף מבטי  
(ע' 27)

## נגיעות פרידה אחרונות

ארבע השורות הבאות בשיר "טבעות אפר" מהוות את נקודת התפנית בתהליך:

יש, בצפיה,  
אושת לילך נשכר.  
ויש, עם בוא היום,  
התפצלות השמש לשמשות שחורות קטנות.

בשתי השורות הראשונות, בהן חמש מילים מזוקקות בלבד, מתארת פיסארניק את נקודת ההכרעה, את רגע התחלפותן של התקווה והצפייה, בגלישה החרישית אל זרועות המוות. נגיעות פרידה אחרונות שכאלו מן החסד מתאורות בשירים נוספים, לדוגמה: "כמו שפּרַח נפּתַח וְחושֵף אֶת הַלב שְׁאִין לוֹ" (ע' 82), או "כָּל כֶּךָ רְחוֹק לְבַקֵּשׁ, כָּל כֶּךָ קְרוֹב לְדַעַת שְׁאִין" (ע' 69). שורות מעין אלו, אשר במילים ספורות אוהזות הן בכוחם ויפיים של החיים והן בנוכחותו הממשית של המוות, מהוות ביטוי פואטי מושלם להפצעת קרניה של השמש השחורה בה אעסוק מיד. שתי השורות הבאות מתארות את המשך תהליך הגלישה אל מחוזות המוות: "ויש, עם בוא היום, / התפצלות השמש לשמשות שחורות קטנות". באופן זהה לשתי השורות שקדמו להן, הן פותחות באפשרות לחיים, ומובילות לדימוי מורכב האוחז בו זמנית בחיים ובמוות: השמש השחורה. דימוי השמש השחורה מופיע פעמיים באסופת השירים ואבקש להרחיב את הדיון במשמעויות הגלומות בו כסמל.

### השמש השחורה כסמל

יונג (Jung 1956) ראה בסמלים מרכיב מרכזי בשפתו של הלא מודע וייחס להם תפקיד מרכזי בתהליכי התפתחות נפש האדם. יצירת סמלים והופעתם הנה תהליך נפשי ספונטני, שתכליתו לעורר ולהרחיב את המודעות. שלא כמו אלגוריות וסימנים, הפועלים ברמה המודעת, סמלים מהווים גשר המחבר בין התודעה לבין ידע על-אישי המצוי במעמקי הלא מודע והם מסייעים בהטמעת ידע זה בתודעה. במאמרו העוסק בשירה כותב יונג (Jung [1931] 2003), כי ממשוררים אינטרוברטים, שיצירתם נמצאת במגע עם שכבות העומק של הלא מודע, נצפה לעושר של סמלים עתירי משמעות. נצר (2009) עוסקת בכוחה של השירה, בדומה לכוחם של המיתוס והחלום, להנכיח סמלים ולהותירם חיים וטעונים בריבוי משמעות – ללא חשיפתם המוגזמת "לאור הישיר של הפענוח" (שם: 357). אני מקבל את דבריה של נצר – סמל השמש השחורה עלה מן הלא מודע של פיסארניק, ויש להניח לו לפעול את פעולתו על אזור הביניים שבין המודע ללא מודע שלנו כקוראים. לפיכך, אינני מתיימר לטעון כי יש לו משמעות אחת ברורה ואף אדגיש שני היבטים מוכרים ושונים זה מזה של הסמל, הבאים לידי ביטוי בשתי הופעותיו בקובץ השירה שלפנינו. יחד

עם זאת, לדעתי, חשיפה מבוקרת של הסמל "לאור הפענוח", תוך הרחבת ההתבוננות בו בהקשרו התרבותי וכמתאר תהליכים נפשיים, עשויה להעמיק את מפגשנו עם שירת פיסארניק ועם משמעותה האישית עבור כל אחד מאתנו.

בבסיסו, השמש השחורה הנה סמל פרדוקסלי, המבקש להצביע על מה שנמצא מעבר לפיצול הקוטבי המקובל שבין האור והחושך והחיים והמוות. אזכיר שני מופעים של השמש השחורה בשתי תרבויות ותקופות שונות – בשניהם בולטת הדיאלקטיקה המתוארת. סמל השמש השחורה מופיע במיתולוגיה של מרכז אמריקה. האצטקים האמינו בקיומן של שתי שמשות: השמש הצעירה היא זו הזורחת ביום, ואילו השמש השחורה היא השמש הקדומה ומקור הדברים בעולמנו. השמש השחורה נחשבה לנשית, ובדומה לסמלי "אם גדולה" ברבות מתרבויות העולם היא מסמלת בה בעת חיים, פריון, בליעה ומוות.<sup>2</sup> שמש שחורה הופיעה גם אצל האלכימאים ונקראה "סול ניגר". משמעותה באלכימיה דומה: היא מסמלת מיזוג בין אחד מסמלי החיים והתודעה המרכזיים, לאפלת ההעדר, המוות והדיכאון.

מרלן (Marlan 2005), אנליטיקאי יונגיאני, סבור כי הופעת סמל השמש השחורה בחלום או ביצירת אמנות עשויה להצביע על אחת משתי מגמות עיקריות: יש והופעת הסמל מעידה על תהליך התפרקות נפשית המלווה בכאב שאינו בר תיאור. לעומת זאת, יש והסמל מעיד על התקדמותו של תהליך התפתחותי אל מקום שמעבר לשניות, בו מתקיימת אינטגרציה בין כוחות משלימים. תהליך תודעתי זה כינה יונג "תהליך האינדיווידואציה". אין המדובר בשני תהליכים שונים, כי אם בשתי התפתחויות אפשריות מנקודת מוצא משותפת. במחזור השירים שלפנינו מוזכרת השמש השחורה באופן מפורש בשני שירים. השמש השחורה המופיעה בשיר טבעות האפר קרובה יותר לאפשרות הראשונה, השלילית, ואילו הופעתה האחרת של השמש השחורה קרובה לקוטב החיובי והאינטגרטיבי. נפנה עתה לעיון בכל אחת מן השמשות השחורות.

## אור שחור

סמל השמש השחורה מופיע בשיר בן שורה אחת שמספרו XI, במחזור 'דרכי הראי':

לאור השמש השחורה של השתיקה הזהיבו המלים.

(עמ' 47)

---

2 מעניינת ההשוואה בין שניות זו לבין משמעות המילה קבר. על פי מילון אבן-שושן קבר הנו מקום שטומנים בו את המת, וגם כינוי לרחם האישה הנפתח בשעת הלידה.

בשיר זה, השמש השחורה מאירה, וכאשר מתרחבת התודעה אל מעבר לפיצול – המילים מזהיבות. בדומה למתואר בשיר הפותח את המחזור "העץ של דיאנה", איליו התייחסו – השירה נטענת בחיות, ומעניקה חיים, כאשר היא מכילה את התנועה והמתח שבין החיים למוות. משמעותו האלכימית של סמל השמש השחורה תואמת למשמעותו בשיר זה. באלכימיה, השמש השחורה היא מסמלי ה"ניגרדו" – שלב של מוות סימבולי המהווה חלק מתהליך התפתחותי מורכב.<sup>3</sup> זהב לעומת זאת, נחשב באלכימיה לחומר נעלה, טהור, המסמל את שלמות הנשמה.

אל שלב ה"ניגרדו", שהשמש השחורה היא מסמליו העיקריים, יונג התייחס כמייצג את הצורך להתנסות במוות סימבולי ובאחד מביטוייו – הדיכאון, כחלק מתהליך האינדיווידואציה. מוות כזה, מאפשר פרידה ממבנים ישנים שאינם נחוצים עוד, ומקדם את התרחבות התודעה אל מעבר לפיצול המגביל בו היא נתונה. מכאן, שהופעת שמש שחורה בחלום או ביצירות אמנות, עשויה להצביע על התקדמות בתהליך האינדיווידואציה ואף לתמוך בו. את נסיונם של האלכימאים לאתר את Luman Naturae תאר יונג (Jung 1967) כחיפוש אחר "האור של החשכה עצמה, המאירה את חשכת עצמה (...). ההופך חשכה לבהירות ושורף את כל המיותר" (שם: 160-161 תרגום שלי). מעניין להשוות תובנות אלו של יונג בעקבות האלכימיה, לשתי פעמים בהן עושה פיסארניק שימוש בסימבוליקה של השמש השחורה מבלי להזכיר מפורשות: "רְצִיטִי לְזֶהר בְּאוֹרֵי הַנְּעֻדֵר" (ע' 77) ו"הָאוֹר אֶהָב אֶת עֲצָמוֹ בְּחֶשֶׁכְתִּי" (ע' 81). בשני המקרים הופכת החשכה למקור אור. ביטוי מרתק נוסף לזיקה שבין תובנותיו של יונג לאלו של פיסארניק מצאתי גם בשיר שמספרו XIII במחזור 'דרכי הראי', בו מציעה פיסארניק ניסוח משל עצמה לטענתו של יונג כי עיסוקם של האלכימאים בחומר ובסמלים היה מטאפורי, ונועד לבטא את התהליכים הפנימיים בהם התנסו: "גַּם כְּשֶׁאֲנִי אוֹמֵר שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ וְכוּכָב אֲנִי מִתְכַּנֵּן לְדְבָרִים שְׁקוּרִים לִי" (ע' 83).

נחזור לשיר שמספרו XI במחזור "דרכי הראי". בשיר המופיע מיד אחריו, שמספרו XII, נמשך התהליך. השלמות המוזהבת שהושגה לרגע מופרת, והפיצול בין הכוחות והישויות חוזר. להלן השיר במלואו: "אֲבָל הַשְּׂתִיקָה הִיא אֲמֵת. לְכֵן אֲנִי כּוֹתֵבֵת. אֲנִי לְבַדִּי וְאֲנִי כּוֹתֵבֵת. לֹא אֲנִי לְבַדִּי. יֵשׁ כְּאֵן מִיִּשְׁהוּ שְׂרוּעֵד" (עמ' 83). עיון בשני השירים העוקבים ממחיש היטב את התנועה המתמדת בין שני כוחות הפועלים במשוררת. השיר הקודם הסתיים באינטגרציה, בהזדהות המילים, ואילו שיר זה נפתח בחידוש הפיצול ובהזדהות מחודשת עם השתיקה כאמת היחידה. אולם, התנועה נמשכת – השתיקה מופרת בכתיבה, והכתיבה מפרה

3 נצר (2004), העוסקת בשמש השחורה באלכימיה, מצטטת טקסט אלכימי המיוחס להרמס: "הפיקו מהקרן את צלה". מעניין להשוות אמירה זו לתאורה של ניצן את פיסארניק כמי שעושה את התהליך המשלים: "חוצבת יופי מחשכה".

את הבדידות, ומעוררת מחדש את הדיאלקטיקה של השמש השחורה, את ההתבוננות בתנועה שבין שני הכוחות – התבוננות המובילה למגע עם חלק כואב, מרגיש, נרעד.

### התפרקות השמש לשמשות שחורות קטנות

השמש השחורה המופיעה בשיר בו אנו מתמקדים, "טבעות האפר", היא שונה. היא אינה מעידה על תהליך התפתחותי-אינטגרטיבי כי אם על פירוק ודיס-אינטגרציה: "ויש, עם בוא היום, / התפצלות השמש לשמשות שחורות קטנות".

כאמור, מרלן עוסק גם בהיבט השלילי של סמל השמש השחורה. לדבריו, שמש שחורה ודימויים מקבילים לה, הופיעו בחלומותיהם של מטופלים שנמצאו בתהליכי דעיכה והתפרקות נפשית כואבת – בשניים מן המקרים בישרה הופעתה את גילוייה של מחלה קשה.<sup>4</sup> וון פראנץ (אצל מרלן 2005), תלמידתו המובהקת של יונג, ראתה בסמל השמש השחורה ביטוי לצידה השורף וההרסני של השמש ושל התודעה אותה היא מייצגת (היא גם מזכירה כי אפולו, אל השמש, היה גם אל העכברים, החולדות והזאבים – טורפי הלילה). שמש שחורה עשויה להעיד על פעילותו של היבט בולעני, ביקורתי, מסוכן, ומעניש של התודעה.<sup>5</sup> שמש כזו מופיעה, לדוגמה, בשיר "לבו של הקיים" (ע' 50): "שעת הצות עצובה-עצובה, / אל תסגיריני / לידי הצהרים הלבנים הטמאים". מעניין כי פיסארניק הלכה ופתחה רתיעה מפני השמש, עד שנמנעה לגמרי לצאת מן הבית בשעות היום.

### שבר הממד הסימבולי והגלישה אל החושך

נחזור אל השיר, ונעיין בשורותיו האחרונות: "וכשלילה, תמיד, / שבט מלים מסרסות / מחפש מחסה בגרוני, / לבל ישירו הם, / הקודרים, אדוני השתיקה". אחרי התפצלותה של השמש השחורה, שאינה פועלת כאן כמאחה, הגלישה אל מחוזות החושך אשר סומנה כאפשרות מאיימת בתחילת השיר, הולכת ומתממשת. מעניין השימוש במילה "תמיד", העומדת בניגוד למילה "יש" הפותחת את שתי השורות הקודמות, בהן עדיין נשתמר המגע עם הצפייה, הלילך והאור. האור הוא זמני, אך האפלה אליה גולשת פיסארניק נחוויית כתמידית. תחושה זו של זמניות ופריכות הטוב אופיינית לסובלים מדיכאון, וניתן למצוא אותה בשירים נוספים של המשוררת.

4 מרלן מתייחס אל הופעה ספונטנית נוספת של הסמל – בציורי ילדים אשר עברו טראומה בעקבות רעידת אדמה, מופיעה פעמים רבות שמש שחורה מעל מקום האירוע. ייתכן כי באמצעות הסמל הם מבקשים להביע את האימה הכרוכה בשבר הפתאומי של כל מה שבטוח מוכר וידוע והפיכתו באחת למסוכן, בלתי מוכר ובלתי צפוי.  
5 בין השאר, עוסק מרלן במשורר האמריקאי הארי קרוסבי, שהרבה לעסוק בשירתו בסמל השמש השחורה (ואף הקים הוצאת ספרים בשם השמש השחורה, והוסיף שמש שחורה לחתימתו), אשר התאבד בשנת 1929 והוא בן 31.

כפי שעשתה לאורך כל חייה, פיסארניק פונה אל המילים כדי שיושעו אותה מאפלת השתיקה, אך כשם שהסמל עבר תהליך של פירוק, עברו המילים תהליך של סירוס, והן מתקשות למנוע את הזדהותה המלאה עם "הקודרים, אדוני השתיקה" המבקשים להשתלט על שירתה. תהליך זה של התפרקות המילים ממשמעותן וכוחן להושיע מפני השקיעה באפלת חוסר המשמעות, מתואר ברבים משירי פיסארניק, ובייחוד במאוחרים שבהם. בשיר 'בלילה הזה, בעולם הזה' (ע' 111), משיריה האחרונים, היא כותבת:

לא

המלים לא עושות אהבה

הן עושות חסר

אם אמר מי, אשתה?

אם אמר לחם, אכל?

קריסטבה (1987 [2006]), עוסקת בהתפרקות המילה והסמל כמרכיב מרכזי בדיכאון. מעניינת ההשוואה שבין הבנתה של קריסטבה, שבאה מן העולם הפרוידיאני, את היווצרות הסמל ותפקידו – לבין התפיסה היונגיאנית אותה הצגתי. אין היא מתייחסת אל הסמל כעולה מן הלא מודע בניסיון לתקן, כי אם כאל חלק ממנגנון פיצוי שמקורו בילדות המוקדמת. לתפיסתה (המושפעת ממספר תיאוריות פסיכואנליטיות), הילד, ובהמשך המבוגר, עושה שימוש במילים, ומאוחר יותר בסמלים, כדי לפצות עצמו על מושאי האהבה ובראשם האם ממנה הוא הולך ונפרד. בתהליך הדיכאוני כושלים מנגנוני הפיצוי הסימבוליים. כאשר היא מתייחסת להתרוקנות השפה ממשמעותה כותבת קריסטבה: "דיבורו של הדיכאוני מהווה עבורו מעין עור זר: המלנכולי נותר זר בשפת אמו. (...) השפה המתה שהוא דובר, ואשר מבשרת את דבר התאבדותו, מסתירה דבר שנקבר בחיים" (שם: 51). מעניין להשוות דימויים אלו של קריסטבה לשורות הפותחות את השיר 'בלילה הזה, בעולם הזה': "בְּלִילָה הַזֶּה, בְּעוֹלָם הַזֶּה / מְלוֹת הַחֲלוּם הַיְלָדוֹת הַמְּנוֹת / לְעוֹלָם לֹא זֶה מֵה שְׂרוּצִים לֹמֵר / לְשׁוֹן הָאֵם מְסֻרֶסֶת / הַלְשׁוֹן הַיָּא אֵיבֵר שֶׁל יְדִיעָה / שֶׁל כְּשֶׁלֹּן כָּל שִׁיר / שֶׁלְשׁוֹנוֹ שְׁלוֹ מְסֻרֶסֶת אוֹתוֹ" (ע' 110). קריסטבה מציעה פרוש להופעת סמל השמש השחורה באחת משורות שירו של נראוול "אל דסדיצ'אדו", שהדיכאון במרכזו. לדעתה, שימוש בדימוי השמש השחורה מצביע על הימצאותו של המשורר "על סף חוויה חיונית: על קו התפר בין התגלות להיעלמות, בין ביטול לשירה, בין חוסר מובן לסימנים. ניתן לראות את איזכור המטאפורה האלכימית אצל נרוואל כמטאפורה המציינת חוויה גבולית זו של הנפש הנאבקת בא־סימבוליות האפלה..." (שם: 128)



המילים, הסמלים והשירה הולכים ומאבדים את כוחם להושיע. בשיר מוקדם יותר, מתוך הספר "העץ של דיאנה" איליו התייחסתי בהרחבה, מופיעים ניצני אוזלת ידן של המילים לתאר ולעצור את תהליך הפירוק: "להקביר במלים מן העולם הזה / שהפליגה ממני ספינה הנושאת אותי" (ע' 28). לעומת זאת, בשיר המאוחר 'אני מדברת אליך' מופיעות השורות הבאות, בהן פונה פיסארניק במילים פשוטות וישירות אל הישות המשוררת:

שייך לא עוזר לי.  
מיום ליום יותר צבתות,  
יותר פחדים,  
יותר צללים שחורים.  
(ע' 118)

באופן הפוך מן המצב "בטבעות אפר", בו שייך הגוף הראשון לישות השרה, כאן שייך הגוף הראשון לישות האפלה, ואל הישות המשוררת פונים בגוף שני. דומה כי אלו מילות פרידה של מי שחשה כי כישלון השירה להושיע מעיד על הכרעת המאבק.

### ההתכה השחורה

השיר "טבעות האפר" מסתיים בתיאור התרחיש המאיים של ניצחון השתיקה. בשירים רבים אחרים מתוארת התממשותם של הדברים. בשירים אלו המאבק נוטה להכרעה, ואנו מבחינים בהזדהות גדלה והולכת עם החלק הנמשך אל זרועות המוות ועם המוות עצמו. לדוגמה, בשיר 'שתיקות':

המות תמיד על יד.  
אני שומעת את דברו.  
רק אותי אני שומעת.  
(ע' 52)

בשירים אלו, מציעה ההזדהות עם המוות פתרון לכאב הפיצול בין שתי הישויות. המוות מתואר כשלמות נעלה: "אבל השתיקה היא אמת" (ע' 83), "התשוקה למות היא מלך" (ע' 37). אם במחזור 'דרכי הראי'

הזהיבו המילים, הרי שבספר המאוחר 'עקירת אבן הטירוף' מופיע שיר העוסק בין השאר במוות ושמו 'חלום שבו השתיקה עשויה זהב' (ע' 78).

קריסטבה סבורה כי ההתאבדות עשויה להיות "התאחדות עם העצבות, ומעבר לה, עם אותה אהבה בלתי אפשרית שהיא לעולם מחוץ לטווח מגע, כמו ההבטחות לריק, למוות" (שם: 15). הדיכאון מציע לאני שלמות, כפיצוי על תחושת התפרקות הלכידות ועל ביטול הסימבוליות. בדומה, סבר נוימן (Neumann 1994), כי משיכה אל המוות עשויה להיות ביטוי למשאלת מיזוג מחודש עם 'האם הגדולה', עם השלמות הראשונית, עם העדרה המוחלט של תודעה נפרדת: האספקט השליילי של האם הגדולה מושך את התודעה אל תוך "חיבוקה האינססטואווי (של האם הגדולה), המבטיח את שלוות המוות באמצעות הסגרה עצמית" (שם: 242, תרגום שלי).

התהליך אותו עברה פיסארניק לא התקדם אל עבר האינטגרציה המוזהבת, כי אם אל עבר "התכה שחורה":

מלים חסומות

הכל מחליק

אל ההתכה השחורה

(ע' 112)

קשה לקבוע מה היה השיר האחרון אותו כתבה פיסארניק, אך במבוא לספר כותבת טל ניצן כי לאחר התאבדותה, על הלוח בחדרה היה כתוב שיר ובו השורה "אני לא רוצה ללכת אלא עד לקרקעית". קיימות דרכים רבות להבין שורה זו מעציבה זו. טל ניצן רואה בה את השלמת המשוררת עם כך שלא תגיע אל "גן הילכים שמעבר לנהר (... מעבר לנהר, לא כאן אלא שם" (ע' 79). ניתן להבין שורה זו גם בהקשרן של השורות: "נפילתי האין סופית אל נפילתי האין סופית שאיש לא צפה לי שם כי כשציתי לראות מי מצפה לי לא ראיתי אלא את עצמי." (ע' 84) – עצירה בקרקעית כמוה כהשלמה עם הוויתור על התקווה לאהבה וקשר. וייתכן גם כי עייפה ממסעותיה בעיניים פקוחות אל אפלת הקרקעית שמעבר לקרקעית – מקום בו השמש שחורה, וכל שרצתה באותה העת היה לעצור, לעצום את עיניה ובמקום לכתוב – להיות אחת עם השתיקה.

שירת שמש שחורה  
ומישהו נכנס אל המות  
בעינים פקוחות  
כמו אלס בארץ הנראות

דומני כי בשורות אלו, מתוך השיר "ילדות" (ע' 45) מתוארת סגולתה הייחודית של פיסארניק, שהיתה גם מקור הטרגדיה שלה – היא ירדה אל האפלה בעיניים פקוחות לרווחה. התבוננותה הבהירה אל לב ליבה של החשכה חשפה לעיניה את גרעין האור המסתתר במקום שמעבר לפיצול בין אור לחושך ובין חיים למוות. לתפיסתי, כל עוד יכלה, גם אל המקום הזה הפליגה ספינתה של פיסארניק ואיש ממנה לא היטיב לתאר אותו במילים – היא התבוננה בשמש השחורה. לצערנו, קרסה השמש של פיסארניק אל תוך עצמה וכבתה – לא עמד לה עוד כוחה להכיל את המתח והתנועה שבין החיים לבין המוות, והיא נסוגה להזדהות עם השתיקה. דומה כי שש המילים החותמות את הספר מקפלות בתוכן את התהליך בשלמותו:

כשהלילה יהיה זכרוני  
זכרוני יהיה הלילה.

### רשימת מקורות

- נצר, ר. (2009). השלם ושברו: מיתוס, ספרות, שירה – כינוס מאמרים ממבט פסיכולוגיית המעמקים של יונג. ירושלים: כרמל
- נצר, ר. (2004). מסע אל העצמי: אלכימיית הנפש – סמלים ומיתוסים. בן שמן: מודן.
- קריסטבה, ז' (1987 [2006]). שמש שחורה: דיכאון ומלנכוליה. תל אביב: רסלינג.
- Jung, C.G. ([1931 | 2003]. *On the relation of analytical psychology to poetry*. In *The Collected Works of Carl Gustav Jung*, vol. 15. Tr. R. F.C. Hull. London: Routledge.
- Jung, C.G. (1956). Symbols of transformation: In *The Collected works of Carl Gustav Jung*, vol. 5, trans. R. F. C. Hull. Princeton: Princeton University Press.
- Jung, C.G. (1967). Alchemical Studies. In *The Collected Works of Carl Gustav Jung* vol. 13, trans. R. F. C. Hull. Princeton: Princeton University Press.
- Marlan, S. (2005). *The Black Sun: The Alchemy of art and darkness*. Texas: A&M University Press.
- Neumann, E. (1994). The fear of the feminine. Princeton: Princeton University Press, Bollingen Series.